

GOOILAND

Naerdincklant waar landijs ruggen schiep

deel 3, hoe de mens later met het gebied omging

Historische kaart van Gooiland. Uitgegeven tussen 1725 en 1734 door Reinier en Joshua Ottens

De jongere cultuurlijke gesteldheid

Dit derde deeltje van deze aan het Gooiland gewijde streekbeschrijving gaat over de wijze waarop de mens er de afgelopen vijf eeuwen met de geostructuur en levende natuur omging.

Van invloed werden toen onder meer ook de behoefte aan (ophoog)zand in het nabijgelegen (moerassige) polderland en de er snel groeiende stad Amsterdam. Het waren vooral de tot slechts enkele meters boven het grondwater reikende randpartijen van het Gooise heuvelland waar dat zand zou worden gewonnen. Daarbij werd de situering van de afgravingen een tijdlang ook bepaald door het streven van de overheid rond de vesting Naarden een inundeerbare zone te creëren.

Na de Middeleeuwen zijn in de lager gelegen delen van de Gooise zandgronden ook veel buitens gesticht. Dat hield onder meer verband met de nabijheid van het welstand genererende Amsterdam en de financiële perspectieven die de verkoop van Goois zand bood.

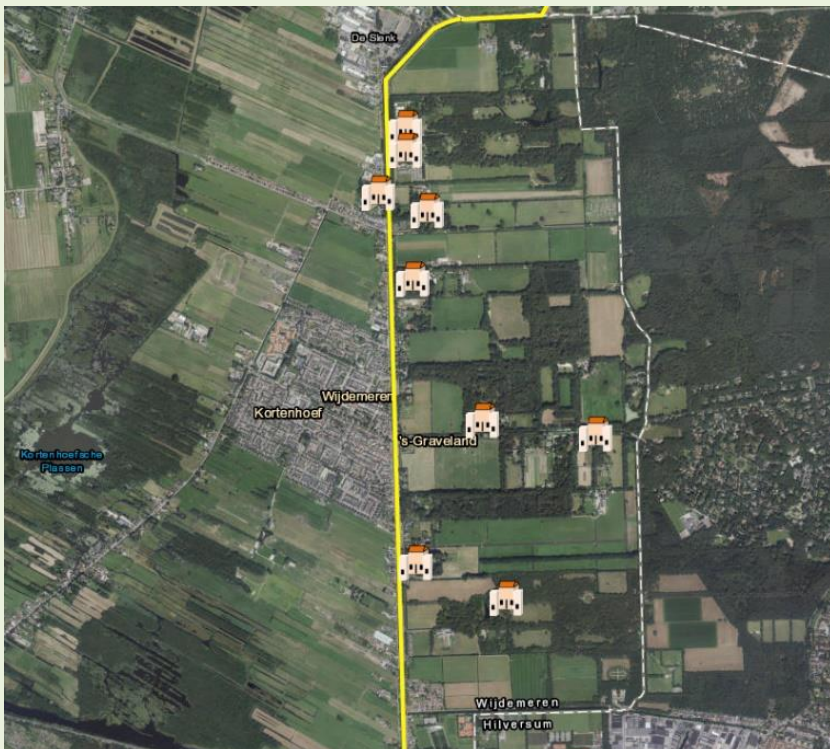
Naarmate de bereikbaarheid van het Gooi door aanleg van spoorlijnen en wegen toenam gingen zich zelfs velen in de aantrekkelijke natuurrijke streek vestigen. Hierdoor zouden de dorpen die aan de rand van de stuwwallen waren ontstaan na verloop van tijd snel gaan verstedelijken. De bebouwing is toen eerst vooral over het bij de dorpen gelegen akkerland uitgebreid. Om te voorkomen dat de aantrekkelijkheid van de streek daarna te veel door aantasting van de op prijs gestelde natuur zou worden geschaad werd al in het Interbellum gestreefd naar terughoudendheid bij de verdere bebouwing van het Gooi. De grondverwervingen door de toen opgerichte Stichting Het Goois Natuurreservaat waren er een symptoom van.

In de volgende hoofdstukken zal aan de geschetste ontwikkelingen vrij gedetailleerd aandacht worden geschonken. Daarbij is een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan de landschaps- en bebouwingsarchitectuur.

De jongere en recente Gooise cultuurlandschappen

Na de Middeleeuwen werden vooral op initiatief van vooraanstaande Amsterdammers bij de westelijke en noordelijke randen van het Gooise heuvelland enkele er wat lager gelegen gebieden via kanalen ontsloten, ten dele afgezaand en daarna veelal in gebruik genomen als agrarisch cultuurland.

Kaart 1: 's Graveland

Op de overige terreinen zouden echter plaatselijk buitens worden gesticht.

Een en ander was met name bij Naarden en oostelijk van het lintdorp 's Graveland het geval, waarbij laatstgenoemde plaats zelfs in het kader van het cultiverings- en afzandingsproject is gesticht.

De ontginningen ten oosten van 's Graveland vonden plaats in een aan het lintdorp grenzende noord-zuid lopende strook, bekend als het Naarder- en Trompenveld. Vanaf 1772 werd oostelijk daarvan het gebied van het Corversbos en omgeving uitgegeven aan enkele van de 's Gravelandse grondbezitters.

Op 20 Maart 1636 kreeg 's Graveland een schout en schepenen, die werden aangesteld door de baljuw van Gooiland.

Vroeger waren er te 's Graveland veel wasserijen, die over het algemeen slechts kort bleven bestaan. Van korte duur was trouwens ook de aanwezigheid van een tapijtfabriek.

's Graveland bleef lang een zelfstandige gemeente, maar behoort sinds 2002 tot de toen tot stand gekomen gemeente Wijdmeren.

Naarden

Evenals het gebied van 's Graveland is de omgeving van Naarden sedert de 17e eeuw voor een belangrijk deel afgegraven om de stad Amsterdam van zand te kunnen voorzien. Teneinde dit zand per schip af te voeren werd ook bij Naarden een net van kanalen gegraven.

Vanaf 1674 werden de afzandingen in de omgeving van de vesting Naarden een tijdlang van overheidswege gestimuleerd. De bedoeling hiervan was een flinke inundeerbare vlakte te verkrijgen en de vesting zo beter te kunnen verdedigen.

Door de stimulerende maatregelen zouden de ontgrondingen bij Naarden dermate worden bevorderd, dat afgegraven terreinen er een vrij grote aaneengesloten oppervlakte gingen beslaan. De afgegraven gronden werden gaandeweg voor de tuinbouw in gebruik genomen, terwijl enkele geïsoleerde stukken met broekbos begroeid raakten. Van de kanalen zijn sommige verland.

Net als bij 's Graveland is in de omgeving van Naarden een aantal buitens gesticht.

Zowel door de expansie van Naarden als de aanleg en recente verlegging van de rijksweg Amsterdam-Amersfoort heeft het kanalenrijke afgezande gebied om het stadje een deel van zijn vroegere kenmerken verloren.

De boerderijen

De oudere in de afgelopen eeuwen gebouwde boerderijen van het Gooi zijn over het algemeen hallehuizen. Men vindt de boerderijen, welke aldus werden genoemd, vooral in Centraal- en Oost Nederland. Maar bijvoorbeeld ook op het oostelijk deel van het Drents Plateau.

Kenmerkend voor het hallenhuis is, dat de woning en bedrijfsruimte achter elkaar zijn verenigd in één-veelal rechthoekig, maar vooraan soms iets smaller- gebouw met lage zijmuren en een zadel-, schild- of wolfdak, dan wel combinaties daarvan. Achter de woning is recht onder de nok een deel aanwezig, die in de lengterichting van de hoeven aan één of beide zijden wordt geflankeerd door stallen, waarboven zich tasruimten bevinden.

In de Gooise hoeven vinden we vaak ook een dwarsdeel. De deur van het bedrijfsgedeelte waar wagens doorheen moeten kunnen rijden bevindt zich dan veelal aan de zijkant van de boerderij. Omdat deze deur hoger is dan de andere begint het dak ter plaatse uiteraard hoger. Veel Gooise hoeven zijn klein.

Bussum

Toen begin 18de eeuw een aanvang werd gemaakt met de afzanding van de gronden oostelijk en zuidelijk van Naarden, betekende dit voor veel bewoners van Bussum een nieuw middel van bestaan. Pas in 1817 werd Bussum een zelfstandige gemeente.

In de negentiende eeuw bleef Bussum nog lang een kleine plaats. Na de opening van een spoorwegstation in 1874 zou het dorp echter flink gaan groeien. Als woonmilieu bleek de plaats namelijk aantrekkelijk voor mensen die in Amsterdam werkten. Bussum werd daardoor vooral een forensenplaats. Een opvallend symptoom daarvan was de uitbreiding van de bebouwing met enkele luxe woongebieden. Die uitbreiding vond aanvankelijk vooral ten westen van de spoorlijn plaats.

Bebouwd raakte daar een tamelijk fijnmazig door landweggetjes ontsloten cultuurlandschap waar akkertjes afwisselden met bosjes. Er verrezen voornamelijk villa's, waarvan er vrij veel langs de landweggetjes kwamen te staan. Aldus ontstond het bekende villapark De (Het) Spiegel, dat in 2006 door het Rijk werd geklasseerd als beschermd dorpsgezicht.

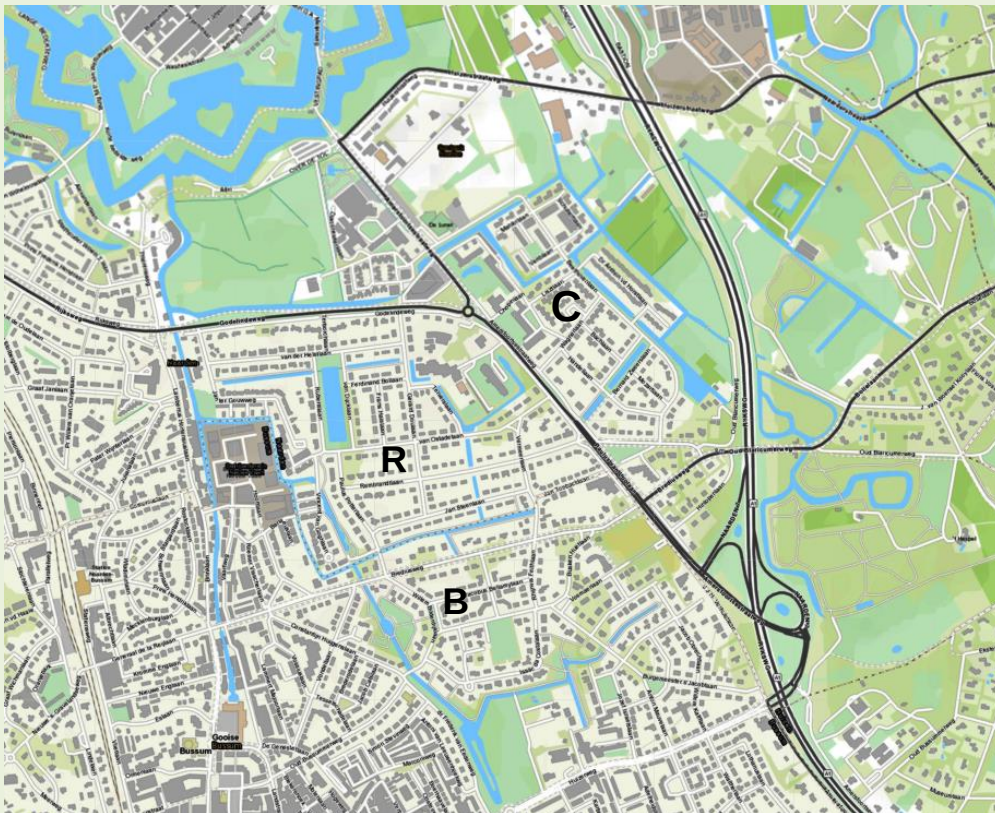
Iets later dan Het Spiegel werd pal ten oosten van het station het villawijkje Prins Hendrik Park gebouwd. De landhuizen verrezen daar langs een gepland net ontsluitingen. Het Bredius-, Rembrandt- en Componistenkwartier is een in het noordoosten van Bussum gelegen complex villaparken en tuindorpen uit het Interbellum. De naam van het Brediuskwartier herinnert aan Abraham Bredius, die enige tijd mede-eigenaar was van het landgoed Oud Bussem.

De wijken verrezen in het rond Naarden planmatig afgegraven gebied, waar zand was gewonnen en via kanaaltjes afgevoerd. Die kanaaltjes bleven bij de bebouwing van de voormalige afzanderij grotendeels behouden. Verantwoordelijk voor het ontwerp van de wijken waren de architect Karel de Bazel en landschapsarchitect Dirk F. Tersteeg. De architectuur van de bebouwing vertegenwoordigt ten dele de Amsterdamse School. In 2007 werd het Brediuskwartier geklasseerd als beschermd dorpsgezicht.

Na de Tweede Wereldoorlog verrezen op de zuid(oost)elijke engen van het dorp nog enkele wijken. Daardoor steeg het aantal inwoners van de plaats toen nog tot 42.700. Dat maximum werd in 1966 bereikt. In dat jaar zou ook het station Bussum Zuid worden geopend.

Voor de Reformatie van 1581 bezat Bussum geen eigen kerk, maar wel een kleine kapel. Na geruime tijd in het geheim hun godsdienstoefeningen te hebben gehouden gebruikten de katholieken sinds de 17de eeuw een boerenhuis als kerk. Een echte kerk kregen de Bussumse katholieken pas in juli 1844. Ze stond aan de Brinklaan en werd tegen het einde van de vorige eeuw vervangen door de huidige Sint Vituskerk. In de twintiger jaren van de vorige eeuw werd voor de hervormde eredienst een kerkje tegen de laatmiddeleeuwse kapel gebouwd. Het aldus vergrote godshuis zou nog tweemaal uitgebreid worden. Aan het eind van de Huizerweg kwam in 1914 een nieuwe Nederlands Hervormde kerk gereed.

Kaart 3: Het kanalennet van de oostelijke Bussumse buitenwijken

B Brediuskwartier, C Componistenkwartier, R Rembrandtkwartier

Via de kanalen werd het zand afgevoerd dat beschikbaar kwam bij de planmatige terreinverlagingen rond de vesting Naarden.

Hilversum

Doordat er sinds 1918 een seintoestellenfabriek was gevestigd, werd het voormalige engdorp Hilversum de stad van de telecommunicatie. In 1925 werd de Hilversumse Draadloze Omroep gesticht. Behalve te Hilversum werden een tijdlang radio uitzendingen verzorgd in Huizen. In Hilversum zijn thans verscheidene omroepen actief.

De aanvankelijk in Bussum gevestigde televisie kon omstreeks 1970 gaan beschikken over een complex gebouwen aan de Insulindelaan en Lage Naarderweg. Het werd ontworpen door J.H. van de Zee, die ook de architect was van een aantal andere bouwwerken in het Gooi.

Huizen

Na de Middeleeuwen werd de visserij in het dorp Huizen een belangrijkere bestaansbron. Die ontwikkeling hield verband met de uitbouw omstreeks 1680 van de vesting Naarden. Deze uitbouw noodzaakte namelijk tot een sluiting van de haven van de stad.

In 1854 beschikte Huizen nog niet over een eigen haven en moesten de visserijsschepen van het dorp op enige afstand van de kust voor anker gaan om niet te stranden. Dankzij de visserij vestigden zich in Huizen later ook bokkingrokerijen.

In de 18e eeuw vergaderde het Huizense dorpsbestuur in het Rechthuis. Daar woonde toen ook de schout. Bovendien was het pand een herberg. Sedert het begin van de 19de eeuw had het gemeentebestuur van Huizen geen vaste vergaderplaats. Daarbij werd onder meer gebruik gemaakt van het vermoedelijk nog 18e-eeuwse pand Zeeweg nr. 5, dat in 1807 was voorzien van een Louis XVI-gevel.

Pas in 1889 is voor het gemeentebestuur een raadhuis gebouwd. Begin 1922 werd echter een fraai 18de-eeuws pand aan de Lindelaan in gebruik genomen als gemeentehuis. Dat zou echter spoedig te klein worden, waarom omstreeks het begin van de Tweede Wereldoorlog een groter raadhuis is gebouwd. Enkele jaren geleden gebeurde dat andermaal even ten oosten van het oude dorpscentrum, in de onmiddellijke nabijheid van het busstation.

Blaricum en Laren

In het oosten van het Gooi behielden de later met elkaar vergroeide brinkdorpen na de Middeleeuwen nog lang hun vroegere karakter.

Opmerkelijk is dat de meent van Blaricum zich ver noordoostwaarts uitstreckte. En in het zuidwesten ook een deel van de heischrale graasgronden vrij ver van de dorpskern lag.

Ondanks haar wat afgelegen ligging zouden zich in de naaste omgeving van Blaricum na verloop van tijd veel welstandigen uit de nabijgelegen rijkere delen van Nederland gaan vestigen. Daarbij vergroeide de bebouwde kom meer en meer met die van Laren.

Vanwege de groei van het dorp werd er later ook het ziekenhuis Gooi Noord gebouwd. Het vlak bij de bebouwde kom gelegen ziekenhuis is thans een van de twee algemene locale ziekenhuizen die tegenwoordig bestierd worden door de stichting Tergooi.

Halverwege de vorige eeuw werd een geomorfologisch zeer interessant deel van de Blaricumse Meent afgezand om een nabijgelegen steenfabriek van grondstoffen te voorzien.

Bovendien kwam een deel van de meent intussen zo dicht bij de bebouwde kom van Huizen te liggen dat het bestemd zou worden voor de verdere uitbreiding van die snel verstedelijkende plaats.

Er verrees toen onder meer de wijk Bijvanc. Tussen die wijk en het dorpse oudere deel van Blaricum bleef het meest zuidwestelijk deel van de Blaricumse Meent bebouwing bespaard. Een deel ervan was voordien echter wel afgezand.

Laren onderscheidt zich van de andere Gooise dorpen doordat er nauwelijks woonmilieus zijn gecreëerd die kenmerkend zijn voor een stedelijke omgeving. Hierdoor behield vrijwel de gehele bebouwde kom er een min of meer landelijk karakter.

In 1581 werd de toen nog vrij nieuwe parochiekerk van Laren bij de Hervorming overgenomen door de protestanten. Om niet vervolgd te worden moesten de katholieken hun godsdienstoefeningen toen in het geheim voortzetten. Dat gebeurde onder meer in de oude Sint Janskerk. Nadat dit ter kennis was gebracht van de overheid, gelastten de Staten van Holland op juni 1586 de oude kerk af te breken.

Na het midden van de 17de eeuw mochten de Larense katholieken weer over een eigen godshuis beschikken. Daartoe werd eerst een boerenhuis verbouwd. In 1760 is aan de Smeekweg echter een nieuw kerkje neergezet dat er net als zijn voorganger uitzag als een boerenhuis. Een godshuis met het uiterlijk van een kerk kwam er pas in de veertiger jaren van de vorige eeuw. Het werd gebouwd aan de Brink en in 1924 vervangen door de imposante kerk met torens, die er nu staat.

Omstreeks 1835 is te Laren het eerste grote landhuis neergezet. Het pittoreske Laren zou later grote aantrekkingskracht uitoefenen op kunstenaars. De eerste die Laren ontdekte was Jozef Israëls. Hij vertoefde er omstreeks 1874. In 1877 maakte Albert Neuhuys kennis met Laren en in 1822 Anton Mauve.

De latere ontwikkelingen in de landelijke gebieden

Tijdens de negentiende eeuw kregen de Erfgooiers ruim 3678 ha van de door hen gebruikte gronden ook in hun bezit, maar stonden ze 1735 ha af aan de overheid, die het beheer van het land delegeerde aan de Dienst der Domeinen.

De domeingronden zouden in 1837 echter worden geprivatiseerd. Ze zijn toen verworven door diverse particuliere eigenaren, die er op uiteenlopende wijze mee omgingen.

Vooral als gevolg van onteigeningen zou de oppervlakte Erfgooiersgrond later gefaseerd gaan afnemen, waarbij ze in 1925 was geslonken tot 3184 ha.

In 1933 verkochten de Erfgooiers 1524 ha heide en bos aan de toen pas opgerichte Stichting Gooisch Natuurreservaat. Een even grote oppervlakte grond bleef nu nog in handen van de Erfgooiers. Van deze 1524 ha was 1300 ha weiland en de rest bos of heide.

Na de grote verkoop werd nog eens nauwkeurig omschreven wie er gerechtigd waren tot het gebruik van de meenten. Rechthebbenden waren volgens deze omschrijving de Erfgooiers, dat wil zeggen de meerderjarige mannelijke afstammelingen in de mannelijke lijn van degenen, die op een in 1708 opgestelde lijst voorkwamen. De Erfgooiers moesten verder een eigen erf of stal, rundvee en/of paarden bezitten en deze ook regelmatig gebruiken bij het uitoefenen van hun hoofdberoep. Daarbij diende een deel van het rundvee melkgevend te zijn.

Toen in het begin van de zestiger jaren een groot deel van de meenten gefaseerd bebouwd zou gaan worden, werd besloten de organisatie Stad en Lande van Gooiland geleidelijk te liquideren. Die opheffing kreeg in de zeventiger jaren haar beslag.

De bebouwing sterk uitgebreid

Tot diep in de 19de eeuw bleef het totaal inwoners van het Gooi beneden de twintigduizend. Sedert de ontsluiting door weg- en railverbindingen werd het echter met name voor Amsterdammers aantrekkelijk om zich in de mooie streek te gaan vestigen. Dit was vooral het geval na de opening in 1874 van de spoorlijn Amsterdam- Amersfoort.

De laatste decennia van de 19de eeuw ging het inwonertal van het Gooi dan ook extra stijgen. Daarbij werd omstreeks de eeuwwisseling de veertigduizend bereikt en zo'n dertig jaar later de honderdduizend.

Het sterkst zouden Hilversum, Bussum en Huizen groeien. Bussum bereikte door deze groei op vele plaatsen de grenzen van zijn vroegere gemeentelijk grondgebied. Het vergroeide daarbij aan de noordkant met Naarden, terwijl in het westen tijdens de zeventiger jaren van de vorige eeuw nog een deel van de Hilversumse Meent werd bebouwd. Het minst sterk was de uitbreiding van Bussum naar het westnoordwesten, waar een deel van de bekende grote villawijk Het Spiegel zou verrijzen.

Hilversum breidde zich de afgelopen eeuw zo sterk uit, dat de stuwwal onderaan de oostelijke flank over een lengte van vier kilometer geheel bebouwd raakte. Evenals enkele vierkante kilometers van het lager gelegen gebied ten oosten ervan. Bovendien strekte Hilversum zich uit tot het gebied westelijk van de stuwwal. Hier kwam eerst aan noordwestzijde de villawijk Nimrodpark tot stand en aan het eind van de zestiger jaren zuidelijker het woongebied Kerkelanden. Tussen de oudere delen van Hilversum en de wijk Kerkelanden werd onder meer bij de Haven industrievestiging mogelijk gemaakt.

Bij de expansie van Hilversum naar het noordwesten en zuidwesten raakte het Corversbos aan drie zijden door de bebouwing van Hilversum ingesloten. In het noorden van Hilversum kreeg de NOS haar omroepkwartier. Aan de rand daarvan werd tegen het eind van de zestiger jaren voor de televisie een metalen toren van 65 meter hoogte gebouwd. Zijn rol werd inmiddels al weer overgenomen door een van maar liefst 142 meter hoog. Hij rijst op uit een door Van der Zee ontworpen complex bij de Doodweg, waar afdelingen van de PTT zijn gehuisvest.

Een exclave van het sterk verstedelijkte Hilversum werd de bebouwing die de afgelopen eeuw op het overigens bosrijk gebleven landgoed Zonnestraal verrees.

Van Huizen, Blaricum en Laren geschiedde de uitbreiding aanvankelijk vooral "Gooiopwaarts", later meer in de richting van het laaggelegen Eemland. Daar slokte de verstedelijking vierkante kilometers op van de uitgestrekte Oostermeent. Deze uitbreiding werd aan de zuidoostkant voorafgegaan door de grootscheepse afzandingen ten behoeve van de steenfabricage, waarbij zoals we zagen een geomorfologisch uitzonderlijk waardevol vormsysteem verloren ging.

De deels op grondgebied van de gemeente Blaricum gerealiseerde oostelijke uitbreidingen van Huizen zijn landschapshistorisch wel interessant doordat de er successievelijk verrezen wijken zich van elkaar onderscheiden door hun karakteristieke structuur. Aldus weerspiegelen ze de sinds de Tweede Wereldoorlog enkele malen fundamenteel veranderde stedenbouwkundige opvattingen.

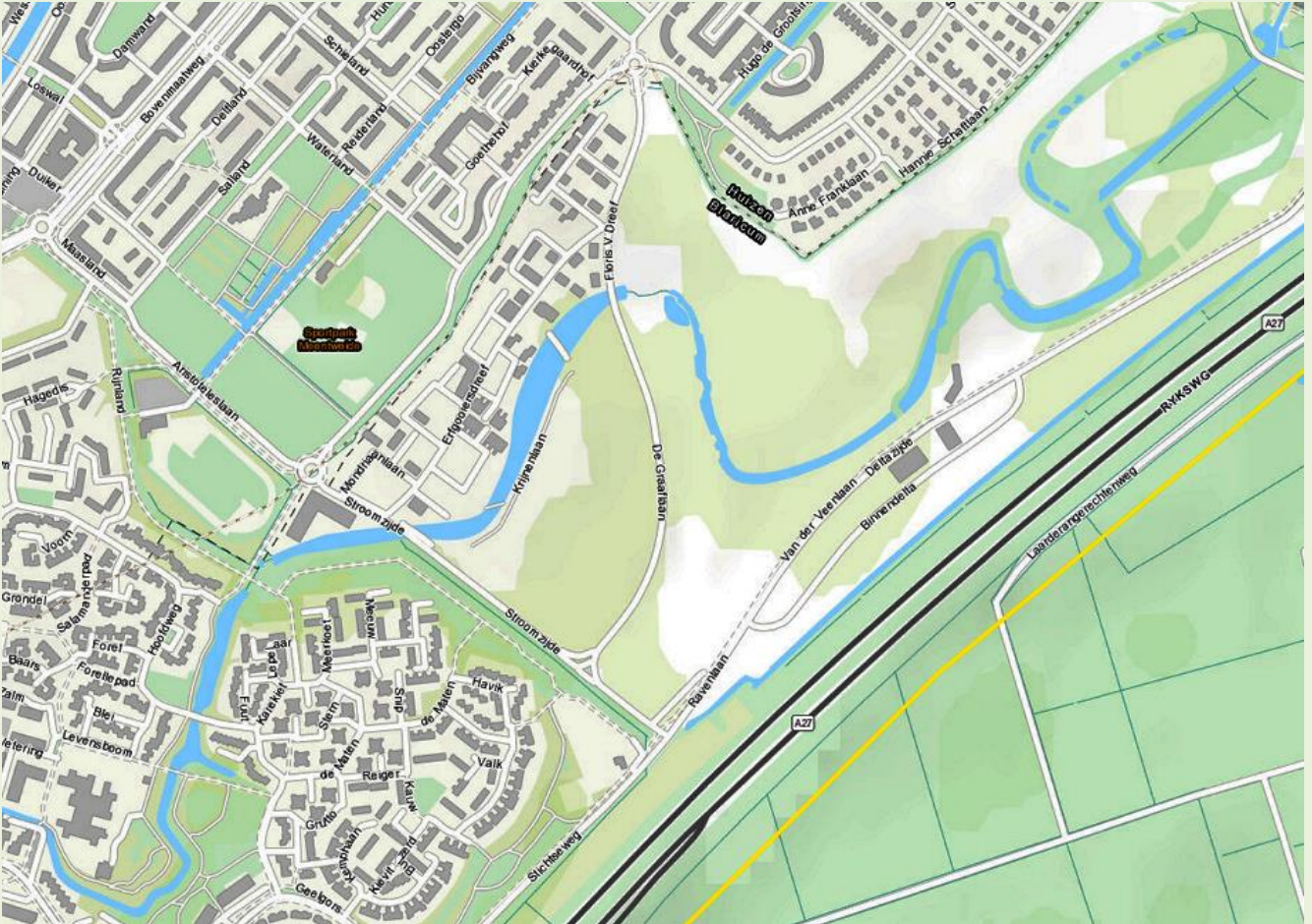
Zo is er duidelijk te zien dat nieuwe wijken in de zestiger jaren rechthoekig werden gecompartmenteerd en ontsloten. Tijdens het daarop volgende decennium zouden successievelijk echter knikkende en bochtige doodlopende (zij)straten worden ontworpen. Sindsdien wordt er soms ook naar gestreefd dat de structuur van nieuwe wijken zal herinneren aan de landschappelijke situaties voor de bouw ervan.

Zo verraadt de nog niet voltooide jongste wijk op de Oostermeent haar ligging in een gebied waar een zijrivier van de Eem dichtslabde. Daarvoor is de destijds enigermate door getijden beïnvloede rivier herbouwd, om als de "Meentstroom" een tweede leven te gaan leiden. Bovendien werd gestreefd naar de beleefbaarheid van haar aanwezigheid vanuit erbij geplande wandelpaden.

In de kanaalzandkolonie 's Graveland was een bescheiden recente uitbreiding eigenlijk een soort inbreiding. Daar werd het voorste deel van een strookvormige kavel in de lengterichting bebouwd met een architectonisch in zijn omgeving passend antiek lijkend appartementencomplex. Zuidoostelijk van het huidige Gooi zou het vroeger ook in die streek gelegen dorp Baarn de afgelopen anderhalve eeuw een residentie worden van de landadel en rijk geworden stedelingen, die er vele villa's lieten neerzetten.

Na de Tweede Wereldoorlog vestigden zich in Baarn enkele industrieën en steeg het inwonertal van de plaats tot ongeveer 24.000.

Kaart 4: De Meentstroom van Huizen Oost

In het oosten van het sterk verstedelijkte Huizen werd in een laaggelegen zone van de voormalige meentgronden een dichtgeslibde stroombedding gereconstrueerd. De bedding was gevormd door een zijriviertje van de Eem, die vroeger via het gebied waar later de Zuiderzee zou ontstaan naar het noordwesten stroomde.

Bebouwing bos- en heidegebieden vaak vermeden

Tijdens de twintiger jaren van het interbellum was het enige tijd de bedoeling een groot deel van het vrij uitgestrekte heidegebied tussen Hilversum, Bussum en Laren te bebouwen. Een toenmalige Amsterdamse wethouder liet er toen de geometrisch gestructureerde tuinwijk “Gooistad” plannen. Er omheen diende bij de bestaande bebouwde kommen dan wel een brede natuurrijke gordel behouden te blijven.

Gelukkig werd intussen al vrij algemeen beseft dat de Gooise natuur door de verstedelijking niet al te veel geweld meer zou mogen worden aangedaan. Niettemin zijn toen nog jarenlang flinke stukken bos getransformeerd in villaparken. Dat gebeurde vooral bij de bebouwde kommen. Na de Tweede Wereldoorlog werd er echter ook in bestuurlijke kringen meer en meer naar gestreefd het overgrote deel van de bos- en heidegebieden van (verdere) bebouwing te vrijwaren. Mondjesmaat wordt die daar nog wel toegestaan. Bij voorkeur als er andere bebouwing gesloopt werd. Een recent voorbeeld was de transformatie in een woonbos van een bij Bussum gelegen nog grotendeels bebost, voormalig mobilisatiecomplex.

Het lag bij een voormalige afzanderij van het landgoed Cruisbergen, die na een periode van agrarisch grondgebruik in een “secundair” natuurgebied werd veranderd. Vanwege deze ligging werd het geplande woonbos Landgoed Nieuw Cruisbergen gedoopt.

In 2016 begon er de bouw van 50 woningen. Daarvan werd ruim de helft geconcentreerd in een drietal lage appartementencomplexen. Daaromheen verrezen 24 twee of vier onder een kappers.

Om de natuur rond Hilversum zoveel mogelijk te sparen werd getracht te voorkomen, dat het inwonertal van de plaats zou gaan stijgen tot boven de 100.000. Mede door het intussen kleiner worden van de afzonderlijke huishoudens daalde dat inwonertal in de tweede helft van de vorige eeuw zelfs tot 80.000.

In deze eeuw zou dat echter weer tot 90.000 stijgen. Dat werd vooral mogelijk door enkele inbreidingen en herontwikkelingen. Die spelen zich thans vooral af op de relatief laag gelegen terreinen bij het Laarder Wasmeer, in de naaste omgeving van een gemeentelijk wandelpark, dat in de dertiger jaren op het terrein van het voormalige landgoed Anna's Hoeve werd aangelegd.

Ter plekke van een elders vervangen, gesloopte rioolwaterzuiveringsinstallatie, voormalige wielerveden en verlaten sportvelden verrijzen er vijf- à zeshonderd woningen. Iets zuidelijker ondergaat het bezuiden de spoorlijn Hilversum – Baarn – Amersfoort gelegen bosrijke gebied van het voormalig kerkelijk landgoed Monnikenberg een in bepaalde opzichten wat ingrijpendere herinrichting, waarvoor ook houtopstanden (zouden) moeten wijken. Daar wordt gefaseerd een regionaal gezondheidscentrum gerealiseerd. Bovendien is er op een deel van het landgoed een aantal woningen gepland.

Boeiende architectuur in het Gooi

Architectonisch interessante bouwwerken van 's Graveland

De Nederlands Hervormde kerk van 's Graveland is kruisvormig en in de jaren 1657-1658 naar een ontwerp van Daniël Stalpaert gebouwd. Kort na 1834 werd de later wat gemoderniseerde gereformeerde kerk van 's Graveland opgetrokken.

Zoals we hiervoor reeds zagen, zijn er in 's Graveland tal van buitenplaatsen. Een groot deel ervan ligt langs het Noorder- en Zuidereind, een aantal andere (ook) aan de daarop van het oosten uitkomende wegen.

De structuur van de 's Gravelandse buitens is beïnvloed door de omstandigheid, dat ze op in 1627 uitgegeven, rechthoekige kavels werden aangelegd. De later een- of meermalen gerenoveerde parken van de landgoederen vertonen echter ook veel kenmerken van de natuurlijkheid suggererende landschapstijl.

De vereniging Natuurmonumenten verwierf sinds de dertiger jaren van de vorige eeuw bijna de totale oppervlakte van deze buitens. Bovendien voert ze er thans gefaseerd een omvangrijk herstelplan uit. Dat plan voorziet ook in het herstel van allerlei cultuurhistorisch interessante gebiedskenmerken. Daarbij wordt met enige terughoudendheid geleidelijk ook een aantal afstervende beukenlanen vervangen.

De 's Gravelandse buitens benoorden de Leeuwenlaan

De meest noordelijke buitens zijn het, aan de Fransche Kamp gelegen, [Swaenenburgh](#) en [Bantam](#). Het herhaaldelijk in andere handen gekomen Swaenenburgh is een 17de-eeuws landgoed dat in 1634 ontstond bij de verkaveling van het gebied dat in 1625 ontgonnen mocht gaan worden. In 1641 werd er al een hofstede gebouwd. Zijn buitenplaatskarakter en naam kreeg Swaenenburgh vooral sinds het echtpaar Beels van Heemstede – Van Loon er ging wonen. Dat liet er al een groot landhuis bouwen. Architect ervan was Dr. P.J.H. Cuijpers.

In 1923 ging een architect op Swaenenburgh wonen. Hij ontwierp er samen met Cuijpers in 1929 een tuinprieel en zelf een tuin in landschapstijl. Het buiten is sindsdien nog meermalen verkocht en nog steeds particulier bezit.

Het 28 ha grote huidige landgoed Bantam lag even ten noorden van het grote rechthoekige gebied dat in 1625 mocht worden verkaveld voor particuliere ontginningen. Pas in 1731 werden er ontginningen toegestaan. De toenmalige eigenaar Jan Berndt Bicker van het aangrenzende Schaap en Burgh breidde er toen zijn domein in noordelijke richting uit. Aan die uitbreiding herinnert nog een markant uitzichtterpje, waarop een zogenaamde Turkse tent stond.

Pas in 1877 werd Bantam een afzonderlijk landgoed. Eigenaar ervan werd het echtpaar Ven Lennep – Van Loon, dat op het terrein een landhuis liet bouwen. Rond het huis is waarschijnlijk in de eerste helft van de 19de eeuw het de landschapsstijl vertegenwoordigende bospark van het buiten aangelegd. Het werd een reliëfrijk geheel met een noordwaarts breder wordende slingerbeek. Ontwerper daarvan was hoogstwaarschijnlijk de bekende landschapsarchitect J.D. Zocher.

In het recentere verleden zou Bantam nog enkele malen in handen komen van een andere eigenaar. Het landhuis van het voormalige buiten is in 1971 wegens bouwvalligheid gesloopt. Drie op het terrein gelegen dienstwoningen bleven echter wel behouden. Bantam werd in 1984 verworven door Natuurmonumenten.

Die vereniging werd daardoor ook eigenaresse van de bij een van de woningen aangetroffen mallejan. Dat is een verrijdbare tweewielige constructie waaronder een zware boomstam kon worden opgehangen en door een koppel van twee paarden werd verplaatst. Natuurmonumenten liet de inmiddels uiterst zeldzaam geworden mallejan door enkele vrijwilligers restaureren, waarna het vervoermiddel permanent tentoon werd gesteld bij de plek waar het landhuis stond.

De noordelijkste buitenplaats aan de 's Gravelandsevaart is [Schaep en Burgh](#). Dit landgoed werd in de 17de eeuw gesticht door Gerard Schaep, die burgemeester van Amsterdam en ambachtsheer van Kortenhoef was. Na zijn dood kwam de buitenplaats in bezit van zijn neef Abel Mathijsz Burgh. Schaep en Burgh is dus naar twee opeenvolgende eigenaren genoemd. Het landhuis van Schaep en Burgh werd tijdens de 19de eeuw ingrijpend verbouwd.

Schuinlinks en -rechts voor het hoofdgebouw staat een zogenaamd schathuis. In de achtertuin van Schaep en Burgh was een tempelachtig neoclassicistisch gebouwtje een biljartkamer.

Schaep en Burgh grenst aan [Boekesteijn](#), waar het landhuis van omstreeks 1720 dateert. Het pand is aan het begin van de 19de eeuw enigszins gewijzigd en in 1920 vergroot met onder meer een burchachtige toren. In de 17de-eeuwse boerderij bij het landhuis Boekesteijn werd het [bezoekerscentrum Gooi en Vechtstreek](#) van Natuurmonumenten ondergebracht. De boerderij behoorde oorspronkelijk tot het agrarische landgoed Brambergen, dat later echter bij Boekesteijn zou worden gevoegd.

Zuidelijk van Boekesteijn begrenst de grotendeels agrarische [Sperwershof](#) het Ankeveense Pad. Tussen deze dwarsweg en de Leeuwenlaan vormen de oude buitens [Spanderswoud](#) en [Hilverbeek](#) een bosrijke geheel. De naam van het landgoed Spanderswoud herinnert aan het eikenhakhout dat er vroeger werd geëxploiteerd. Het zeer brede gepleisterde landhuis van het buiten kreeg in de 19de eeuw gefaseerd zijn huidige uiterlijk. Het eerder verkleinde landgoed werd later weer uitgebreid met Noord en Zuid Wolfsbergen.

Op het 90 ha grote westelijk deel van het landgoed wisselt bos af met op afgezande terreingedeelten gelegen grasland. In 1957 verwierf Natuurmonumenten er 82 ha. Bij het lintdorp bleven 8 ha met het landhuis en enkele bijgebouwen echter particulier eigendom. Het vrijwel geheel beboste oostelijk deel van het langgerekte landgoed Spanderswoud werd 1992 eigendom van de gemeente Hilversum, die het overdroeg aan de [Stichting Goois Natuurreservaat](#). Die in 1932 opgerichte organisatie bevordert er al sinds 1980 het ontstaan van een natuurlijker bosvegetatie. Bovendien heeft ze er enkele wandelroutes gemarkeerd.

Het buiten Spanderswoud wordt aan de zuidzijde begrensd door het landgoed Hilverbeek. Het landhuis ervan stamt uit het tweede kwart van de 18e eeuw, maar werd in de 19e eeuw verbouwd. Bij het huis ligt een moestuin, die aan de noordzijde wordt gemarkeerd door een van de twintig slangenmuren die in Nederland behouden bleven.

Op het oostelijk deel van het landgoed dateert de oude boerderij Stoffbergen van 1636. Na voordien ruim een eeuw eigendom te zijn geweest van de familie Six werd het landgoed in 1933 verkocht aan Natuurmonumenten. Dat liet er later enkele paddenpoelen aanleggen. Bovendien beschreef en markeerde de vereniging een wandelroute door haar bezittingen Hilverbeek en Spanderswoud.

De 's Gravelandse buitens bezuiden de Leeuwenlaan

Langs de zuidzijde van de Leeuwenlaan lag [Spiegelrust](#) en bleven Oostereinde, [Land en Bosch](#) en [Jagtlust](#) behouden.

Het 17de-eeuwse landhuis van Spiegelrust werd in 1808 gesloopt. Circa 20 ha van het voormalige Spiegelrust werden getransformeerd in grasland en in 1826 verworven door Hendrik Six, die toen al eigenaar was van Hilverbeek. Zijn familie zou er eigenaresse van blijven tot het grasland in 1933 werd verkocht aan Natuurmonumenten.

Oostereinde is een klein buiten van ruim 3 ha dat herhaaldelijk in andere handen kwam. Het huidige landhuis van het buiten dateert van 1904. De grote vierkante villa wordt gekroond door een plateaudak. Het meest opvallende deel van het pand is de iets uitspringende trapgevel aan de voorzijde. De omgeving van het landhuis is een vrij lommerrijk park.

Oostelijk daarvan werden het laat 18de-eeuwse [Land en Bosch](#) en [Jagtlust](#) gesticht.

Op het slechts 3,5 ha occuperende Land en Bosch staat nog een 18de-eeuwse theekoepel, die in 1958 werd gerestaureerd. Het witgepleisterde huidige hoofdgebouw van de buitenplaats is vroeg 20ste-eeuws. Sinds 1949 wordt op het terrein de oudste biologisch-dynamische tuinderij geëxploiteerd. Land en Bosch werd in 2007 eigendom van Natuurmonumenten die er een zorghotel vestigde. In 2009 is in de moestuin van het nabijgelegen Hilverbeek een wijngaard aangelegd, die door Land en Bosch wordt beheerd.

Oostelijk van Land en Bosch werd op het terrein van een voormalig minibuiten in 1995 het luxe appartementencomplex Wilgenhof gebouwd. Dat voormalige buiten wordt aan de oostkant begrensd door het 9,5 ha grote buiten Jagtlust, waarvan de naam meermalen werd gewijzigd. De huidige naam van het landgoed dateert van 1971. Op het terrein van het landgoed staat een groot veelhoekig hoofdgebouw, dat gedeeltelijk wordt gekroond door een schilddak en aan de voorzijde van een plat dak werd voorzien. De dakpartij wordt gedomineerd door een lage ronde toren waarop een klokvormig dak werd geplaatst. In de omgeving van het huis werd in 1821 een theekoepel gebouwd en verrees in 1862 een ronde stenen duiventoren met een kantelenkroon.

De buitenplaats was lange tijd eigendom van de familie Six, die haar bezit er respectievelijk in 1847 en 1861 uitbreidde met het oostelijk deel van het buiten [Schoonoord](#) en het Spanderswoud. Jan Six verhoogde een deel van het veelhoekige hoofdgebouw in 1900 met een verdieping. In 1992 werd het Spanderswoud door de toenmalige eigenaar van het landgoed verkocht aan de gemeente Hilversum.

Evenals Land en Bosch werd Jagtlust in het eerste decennium van de vorige eeuw verworven door Natuurmonumenten.

Zuidelijk van de (voormalige) landgoederen aan de Leeuwenlaan is de bosstrook die op het buiten Schoonoord werd aangelegd ruim een kilometer lang. Het oorspronkelijke landhuis van Schoonoord staat vlakbij de 's Gravelandse Vaart. Omstreeks 1930 verrees in het meest westelijk deel van de bosstrook het huidige hoofdgebouw van het buiten. Het is een door grote (gebroken) zadeldaken gekroonde, vormenrijke villa, waar een dienstwoning tegenaan werd geplaatst. Dat geheel wordt als een representatief voorbeeld van de Engelse landhuisstijl beschouwd.

Verder naar het zuiden liggen nog [De Trompenburgh](#) en het grote [Gooilust](#). Het buiten Trompenburgh heette oorspronkelijk Syllisburgh en is later genoemd naar zijn eerste eigenaar, de bekende Cornelis Tromp. De echtgenote van Tromp, Margaretha van Raephorst bezat het hiervoor reeds genoemde, nabijgelegen Spiegelrust. In 1672 werden Syllisburgh en Spiegelrust door de Fransen verwoest. Syllisburgh is daarna in zijn huidige vorm herbouwd. Het bestaat sindsdien uit een rechthoekig woonhuis dat door een gang is verbonden met een achtzijdig gedeelte. Het laatste is voorzien van een koepel en vier korte uitbouwen. De muren van het

merkwaardige pand zijn aan de buitenzijde grotendeels met hout bekleed. Architectonisch doet het huis wat denken aan het door Pieter Post ontworpen Huis ten Bosch bij Den Haag. Het huis werd geheel omgeven door een waterpartij. Die zou in de 19de eeuw echter gedeeltelijk worden gedempt om plaats te maken voor een tuin.

Het grote buiten [Gooilust](#) werd tegen het einde van de 18de eeuw gesticht door de laatste baljuw van het Gooiland, Mr. G. Corver Hooft, die er een sterrenbos en cirkelvormig pad liet aanleggen. Later was een lid van de bekende familie Six een tijdlang eigenaresse van het landgoed. Haar echtgenoot Blaauw verrijkte het buiten met exotische planten, struiken en bomen. Bovendien liet hij er in een reliëfrijke zone een "rododendronvallei" aanleggen.

Ook richtte hij er een vanuit het relatief hoog gelegen landhuis goed overzienbare glooiende enclave grasland in als een vrij soortenrijk dierenkamp. Dat werd door het graven van een diepe geul van het landhuis en zijn naaste omgeving gescheiden. Daarbij valt op dat het op een zodanige wijze gebeurde dat de aanwezigheid van de geul alleen in de onmiddellijke nabijheid ervan is te zien. Zo'n plotseling verbazing wekkend, slechts beperkt zichtbaar landschapselement wordt een aha genoemd. Bij de herinrichting van Gooilust speelde de bekende landschapsarchitect Zocher een belangrijke rol. Zoals te verwachten was transformeerde hij de oorspronkelijk geometrische gestructureerde tuin ten dele in landschapstijl.

Tot Gooilust behoorden ook het er oostelijk aan grenzende, bij de bebouwde kom van Hilversum gelegen [Corversbos](#), het door dat bos omgeven akkerland en de twee erbij gelegen oude boerderijen. Eigenaresse Six legateerde Gooilust in 1934 aan de vereniging Natuurmonumenten. Die is inmiddels al jaren bezig het landgoed op een passende wijze en met respect voor zijn cultuurhistorische waarden te renoveren. In het kader hiervan zouden zelfs weer exotische (naald)houtsoorten worden geplant.

Speciale aandacht kreeg het in de buurt van het landhuis gelegen sier- en moestuincomplex, dat werd heringericht. Een belangrijk onderdeel ervan is het soortenrijke rosarium. Tot het complex behoort ook een door bochtige gazonpaden ontsloten bomentuin, waar het landgoed het meest het karakter heeft van een arboretum. Bij het tuinencomplex ligt een kleine boomgaard. De tuinen zijn vrij toegankelijk.

In de reliëfrijke zuidoosthoek van het buiten Gooilust ondergaat ook de zeer soortenrijke rododendronvallei een renovatie. De beplanting wordt daarbij gefaseerd plekgewijs vervangen. Door de aanwezigheid van een aantal exotische naaldbomen doet de rododendrontuin ook enigszins aan een arboretum denken. Wie het buiten Gooilust goed wil leren kennen wordt geadviseerd de er door Natuurmonumenten gemarkeerde route te volgen.

De Beresteinseweg tussen het Zuidereinde en Hilversum werd genoemd naar het ten noorden ervan gelegen agrarische landgoed. Bovendien verwijzen de namen van een bij de weg gelegen sportpark en begraafplaats naar de ligging in de buurt van Berenstein. Aan de weg staat vlak bij de Hilversumse grens de van 1673 daterende boerderij In de Lonsvaerder.

Architectonisch interessante bouwwerken van Naarden

Een groot deel van de monumentale bebouwing ligt in het door een vestinggordel omgeven kleine ovale centrum van de stad. Kenmerkend daarvoor is een fijnmazig rechthoekig netwerk van over het algemeen smalle straatjes. Middenin het centrum staat de Nederlands Hervormde kerk van Naarden. Het is een laatgotische basiliek van circa 1500 met een laag dwarsschip en een hoge ingebouwde toren uit de 15de eeuw. Op de kerk staat een zeskante dakruiter, die in 1969 werd gereconstrueerd. De zijbeuken en kooromgang zijn gedekt door een stenen gewelf, terwijl de kerk voor het overige is voorzien van houten tongewelven.

Een ander godshuis van Naarden is de laatgotische Comeniuskapel. Ze behoorde bij het klooster der Tertiariissen van Sint Fransiscus. Later was het gebouw onder andere Waalse Kerk. De naam van de kerk houdt verband met het feit dat er de bekende theoloog en pedagoog Johannes Amos Comenius werd begraven.

Het Spaanse Huis aan de Turfpoortstraat was tot in de 17de eeuw stadhuis. De naam van het gebouw houdt verband met het feit dat er in 1572 [de moordpartij van de Spaanse troepen](#) begon. De moordpartij is uitgebeeld op een van de vijf gevelstenen van het huis. Het pand werd in 1615 verbouwd tot waag en huisvest thans een museum.

Het huidige stadhuis van Naarden is een renaissancegebouw uit 1601 met aan de voorzijde twee trapgevels. De vensters aan de voorgevel zijn voorzien van zandstenen kozijnen. Ondanks talrijke protesten moest vlak achter het 17de-eeuwse stadhuis omstreeks het begin van de tachtiger jaren allerlei bebouwing plaatsmaken voor een stadskantoor.

Aan de Marktstraat dateren de panden 15 en 17 van de 17de eeuw. In de Raadhuisstraat doet dat nr. 22 en in de Huizerpoortstraat nr. 2. Langs de Cattenhaghestraat verdienen onder meer de nummers 6 t/m 22 belangstelling. Van deze panden werd nr. 8 in de 19de-eeuw Burger Weeshuis. Een pand van de rij met een fraaie halsgevel is 17de- eeuw, terwijl nr. 16, waar het politiebureau is gevestigd, uit de 18de eeuw stamt. Eveneens van de 18de eeuw dateert aan de overzijde een patriciërshuis met de nummers 11 en 11a.

Kloosterstraat 9, 11 en 13 zijn 3 panden met een 17de- eeuwse gevel, en eigendom van de stichting Hendrik de Keijzer. Er tegenover kunnen de nrs. 6, 8 en 10 als bezienswaardig worden aangemerkt. Boeiend is ook de Gansoordstraat waar nr. 14 mogelijk uit de 15de eeuw stamt en de 17de-eeuwse facade van nr. 18 wordt gedecoreerd door enkele leeuwenkoppen.

De panden Gansoordstraat 30-52 vormen een schilderachtige rij oude huizen. Onder deze zijn enkele met een hoge hals- of trapgevel. Turfpoortstraat 53 is een voormalig 17de-eeuws koopmanshuis. Naast de deur van het oude pand Nieuwe Haven 3 geeft een fraai poortje toegang tot de tuin van het voormalige Burger Weeshuis. In de zijgevel van het pand Nieuwe Haven 1 bevindt zich een steen met het jaartal 1667.

Aan de andere zijde van de Nieuwe Haven staat het van 1688 daterende Groot Arsenaal. Het werd in 1954 door brand verwoest, maar nadien weer hersteld. Midden in de beveste stadskern van Naarden is tegenwoordig ook het pas in 1902 gebouwde post- en telegraafkantoor Pastoorstraat 18 rijksmonument.

Zuidelijk van de vesting Naarden zijn onder andere in 1921 of 1922 opgeleverde Dudokhuizen aan de Godelindeweg als rijksmonument geklasseerd.

De vesting Naarden

Het [oudste deel van het huidige Naarden](#) werd gesitueerd op een smalle zandrug, die uitgestrekte moerassen scheidde. Die rug was door zijn ligging van strategisch belang voor het oostwest verkeer. In verband hiermee werd na het verdrijven van de Spanjaarden in de tachtigjarige oorlog besloten de stad te omgeven door een robuuste verdedigingsgordel, die deel zou gaan uitmaken van de [\(Oude\) Hollandse Waterlinie](#).

De meer dan eens gerenoveerde gordel bestaat uit een brede, op zes plaatsen gebastioneerde omwalling en daar buitenlangs gegraven hoofdgracht. Halverwege tussen de bastions omsluit de hoofdgracht overal een min of meer driehoekig eilandje. Zo'n eilandje in een vestinggracht wordt ravelijn genoemd. De hoofdgracht wordt door een met bomen beplante wal gescheiden van de buitengracht. Deze wal werd in de lengterichting ontsloten door een smalle weg.

Bij de voormalige Zuiderzee fungeerde het omgrachte fort Ronduit als een voorpost. Rond de vesting mochten tot 1926 geen woningen worden gebouwd, omdat voor de verdediging van de vesting behoefte was een overzichtelijk schootsveld.

Architectonisch interessante bouwwerken van Bussum

De roomskatholieke Sint Vituskerk van Bussum is een neogotische basiliek uit de jaren 1883 en 1884, die op de Broederenkerk van Zutphen lijkt en volgens een ontwerp van P.J.H Cuijpers werd gebouwd. Iets jonger dan de kerk is de erbij behorende, van 1896 daterende toren. Hij doet denken aan die van de oude kerk te Eemnes Buiten en werd door Cuijpers zoon ontworpen. Het belangrijkste spoorwegstation van Bussum vertegenwoordigt de sombere baksteenarchitectuur van de jaren twintig.

De buitens bij Bussum en Naarden

Even buiten Bussum werd het op grondgebied van de gemeenten Naarden en Huizen gelegen landgoed [Oud Bussem](#) in de 16de eeuw gesticht door de Gooise baljuw Paulus van Loo, die het grotendeels als boerderij exploiteerde.

In het meer recente verleden ging Oud Bussem meermalen in andere handen over. Een groot deel van de negentiende eeuw was buskruitfabrikant Abraham Bredius eigenaar van het landgoed. Hij breidde zijn bezit aanzienlijk uit. Later zijn delen van het landgoed echter weer verkocht en soms verkaveld voor de bouw van villa's.

In het begin van de vorige eeuw liet de toenmalige eigenaar van Oud Bussem een grote modelboerderij bouwen om er een hygiënische melkerij te exploiteren. Architect ervan was K.P.C. de Bazel. Het sinds 1956 andere functies vervullende hoofdgebouw van de hoeve doet op het eerste gezicht denken aan een hofje uit het Interbellum. Oud Bussem werd in 1930 aangekocht door ondernemer Pieter van Leeuwen Boomkamp, die er tot 1945 eigenaar van zou blijven.

Hij liet het park bij het huis door landschapsarchitect L.A. Springer herinrichten. Bovendien gaf hij opdracht het huis te vervangen door het klassicistisch ogende imposante huidige hoofdgebouw. In 2010 werd op het terrein van Oud Bussem een orangerie gebouwd.

Tussen Naarden, Bussum en Huizen werden ook de (voormalige) buitens Oud Valkeveen, Zandbergen, Nieuw Valkenveen, De Limiten, Drafna, Kommer-Rust, [Berghuis](#), [Flevorama](#), De Beek en Oud Naarden op en bij de deels afgezande noordflank van de Gooise heuvelrug gesitueerd. Zoals gemeld hielden de afzandingen vlakbij Naarden verband met een strategisch plan, de vesting Naarden tot op 1130 meter afstand te omgeven met een schootsveld. Zelfs enkele buitens moesten daarvoor tijdelijk wijken.

Een belangrijke rol bij de stichting en instandhouding van de buitens speelde de Amsterdammer J.P. van Rossum (1778-1856), sinds hij trouwde met Jenny Hugues, waarvan de vader bij de kust van de toenmalige Zuiderzee de hofstede Valkeveen bezat. De schoonvader van Van Rossum zou de hofstede tot zijn dood blijven bewonen.

Bij de hofstede Valkeveen bleek een strand langs de Zuiderzee aantrekkelijk voor recreanten. Die zouden er dan ook in toenemende mate naar toe gaan, wat werd bevorderd door de in gebruikneming van de stoomtramverbinding met het Gooi in 1880. Voor de toenmalige eigenaar van de hofstede was de geschetste ontwikkeling aanleiding er een pannekoekenhuis te gaan exploiteren. In 1930 werd bij de hofstede een speeltuin aangelegd. Latere eigenaren breidden die uit met allerlei nieuwe attracties.

In 1820 kocht van Rossum een toen nog in het buitengebied van Naarden gelegen terrein bij de Amersfoortse Straatweg. Op dat terrein had het van 1688 daterende logement De Sandberg gestaan. Dat was in 1813 echter tijdens een Frans beleg van de vesting Naarden door brand verwoest. Van Rossum kocht het terrein van de herberg nadat er een houten zomerhuis was neergezet. Hij doopte het domein toen Zandbergen. In 1869 was kleinzoon H. Kuhn verantwoordelijk voor enige veranderingen van de bebouwing op het landgoed. Die hielden onder meer in dat het houten zomerhuis na gedeeltelijk te zijn gesloopt werd getransformeerd in een stenen villa en een ook op het landgoed gelegen boerderij zou worden vergroot. De nazaten van Van Rossum bleven tot 1957 op Zandbergen wonen. Drie jaar later moest het landhuis wijken voor een serviceflat.

Oostelijk van de A 1 ligt tussen de weg naar Naarden en de Oostdijk een klein industrieterrein. Even verderop maskeert bos een markante heuvel, waarvan de platte kruin meer dan 7 meter boven NAP is gelegen.

Bij de zuidrand van het terrein met de hoge heuvel liet van Rossum in 1844 het herenhuis Nieuw Valkenveen bouwen. Dat later nog tot 1928 door familieleden van hem bewoond zou worden. De omgeving ervan kreeg toen meer en meer de karakteristieke kenmerken van een buitenplaats. Na 1928 wisselde de buitenplaats meer dan eens van eigenaar. Tachtig jaar later werd het huis tenslotte door brand verwoest en vervolgens geheel gesloopt.

De Limiten werd pas in 1905 gesticht en wisselde sindsdien al enkele malen van eigenaar. Het landhuis van het vijf hectare grote buiten Drafna werd tijdens de Tweede Wereldoorlog gebouwd en meer dan 60 jaar door een en dezelfde eigenaar bewoond.

De bij de Bolleweg gelegen buitenplaats Kommer-Rust werd in 1644 gesticht. Het lange tijd voornamelijk agrarisch en als afzanderij geëxploiteerde landgoed heeft een veelbewogen geschiedenis achter de rug, waarbij de bebouwing meer dan eens verplaatst of door brand geteisterd zou worden. In 2012 werd het toen nog 2,7 ha grote landgoed geschonken aan Het Goois Natuurreservaat.

Het bij de Huizerstraatweg gelegen buiten Berghuizen werd ook in de 17de eeuw gesticht. De Fransen verwoestten in 1814 echter het huis ervan. J.P. van Rossum gaf daarna opdracht het park van het buiten in landschapsstijl te renoveren. Het huidige landhuis van Berghuizen werd in 1913 voor het echtpaar Dudok van Heel – Kuhn gebouwd.

Het is een tweezijdig symmetrisch rechthoekig pand dat wordt gekroond door een hoog schilddak. Middenop de nok ervan werd een klokkentorentje aangebracht, terwijl de beide nokeinden zouden worden geaccentueerd door een schoorsteen.

Zuidoostelijk van Berghuizen was het buiten Flevorama een deel van het vroeger vrij grote landgoed Oud Bussem. In 1781 werd het echter gekocht door de burgemeester van Naarden, die het bij zijn landgoed Berghuizen voegde. Na de Franse Tijd is het net als de rest van Berghuizen verworven door Van Rossum. Zijn overlijden in 1856 betekende echter dat het zou worden overgenomen door J.J.M. Dudok van Heel. Die liet er in 1858 een groot neoclassicistisch pand bouwen. In 1926 werd Flevorama verkleind door het afsplitsen van het meest zuidwestelijk gedeelte ervan. Daar kwam in 1928 de villa Zuiderhof te staan.

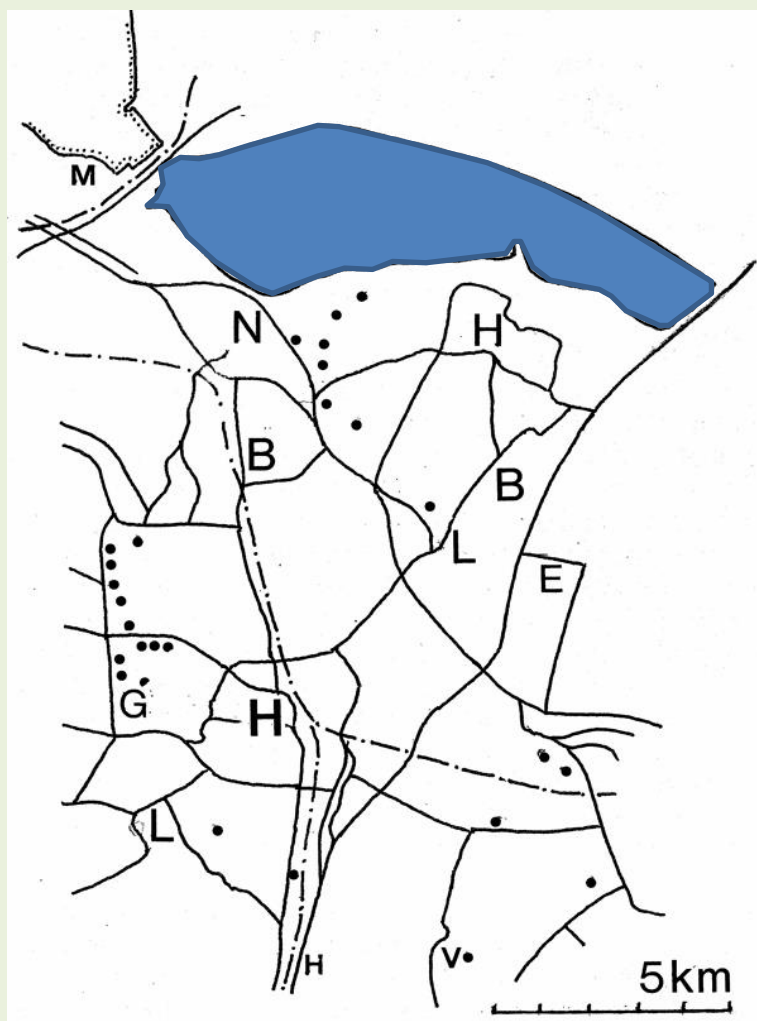
Pal ten oosten van de A1 was het ter weerszijden van de Oud Blaricummer Weg gelegen 18 ha grote terrein van het buiten De Beek een deel van het landgoed Oud Bussem. Enkele kanalen herinneren aan de tijd dat er delen van het gebied werden afgezaagd. Het vrijwel geheel met loofbos begroeide terrein wordt sinds 1948 beheerd door het Goois Natuurreservaat.

Sinds 1992 tracht een stichting te bevorderen dat (weer) maatschappelijk verantwoord wordt omgegaan met de buitens waarvan grootgrondbezitter Van Rossum de instandhouding nastreefde. [Die stichting](#) werd ook naar hem genoemd.

Vlak ten zuiden van het Gooimeer bestaat het 65 ha grote landgoed Oud Naarden voor bijna de helft uit bos. Het bosgebied is van het Gooimeer gescheiden door een drie meter hoog voormalig Zuiderzeeklif en een zone natte oevernatuur.

De zuidoosthoek van het bos is gecompartmenteerd door een stervormig padenpatroon. Aan de zuidkant wordt het bos begrensd door het cultuurland van het landgoed. Dat is gelegen in een door kanalen ontsloten voormalige zanderij.

Kaart 5: De buitens van het Gooi

H Hilversum (links),
 B Blaricum (rechts) of Bussum,
 E Eemnes,
 G 's Graveland,
 H Huizen (rechtsboven),
 L Laren (rechts) of Nieuw Loosdrecht,
 N Naarden,
 H Hollandsche Rading (onderaan),
 M Muiderberg,
 V Lage Vuursche

De oudere buitens van ons land werden voornamelijk gesticht op zowel agrarisch goed bruikbare als boomvriendelijke gronden. Waarbij vanuit belangrijke steden goed bereikbare plekken werden geprefereerd.. In het Gooi voldeden met name de zowel de bij Naarden, Oud Bussem en westelijk van Hilversum gelegen laagste delen van het stuwwallenlandschap aan die criteria. Amsterdam werd er toen de hoofdleverancier van aspirant stichters van buitens.

Het Gooi onderscheidde zich overigens van de meeste andere lustwarandes doordat afzandingen er lucratief waren. Er was in het nabije enige Nederland namelijk al kort na de Middeleeuwen een grote behoefte aan ophoogzand voor bouwlocaties. De mogelijkheid ook inkomsten te verwerven door de verkoop van dat zand bevorderde wellicht de aanleg en vergroting van buitens. Sommige landgoedeigenaren breidden hun territorium later zelfs over hoger gelegen gronden uit. Delen ervan werden later van echter weer afgestoten. Daar werd dan soms ook weer een (kleiner) buiten gesticht of woonbos gepland.

Architectonische interessante bouwwerken van Hilversum

In de gemeente Hilversum is de gelijknamige stad architectonisch met name bekend als een étalage van de jongere bouwkunst. Mede daardoor telt de gemeente 250 rijksmonumenten en maar liefst 850 gemeentemonumenten. Bovendien werden daarom drie wijken geklasseerd als beschermd stadsgezicht. Dat zijn het noordwestelijk villagebied, Tuindorp Zuid met Plan Zuid en Tuinwijk Oost.

De voormalige dorpskerk is 19e-eeuws, maar heeft nog een toren uit de 15e eeuw. Op 3 december 1971 brandde de kerk uit. Ze is daarna echter hersteld.

Ook Hilversum heeft een Sint Vituskerk van F.J.H. en Jes Cuijpers. Het is een in 1892 voltooide, neogotische kruisbasiliek met de hoogste kerktoeren van het Gooi.

De van 1889 daterende, oud katholieke Heilige Vituskerk bij het Melkpad werd in neobarokstijl opgetrokken. Een opvallend element van het gebouw vormt de koepel waardoor ze gedomineerd wordt.

Enkele voorbeelden van moderne kerkelijke bouwkunst zijn te vinden aan de Boomborglaan. Er staat daar een in 1940 naar een ontwerp van ir. C.M. Bakker vernieuwde 19de-eeuwse, doopsgezinde kerk. En bovendien een in 1969 gebouwde, door P. van Loo en S. van der Meij ontworpen kerk van de zevendedags adventisten.

Aan de Tesselschadelaan vertegenwoordigt de kerk van de Nederlandse Protestantenvond de sombere baksteenarchitectuur van de twintiger jaren. Deze kerk werd ontworpen door B.H. Bakker. Zijn zoon ir. C.M. Bakker was de architect van de Apostolische kerk aan de Johan Geradtsweg.

Behalve kerken kunnen ook tal van andere openbare gebouwen van Hilversum als monumentaal worden gekwalificeerd. We denken dan allereerst aan het in de jaren 1928-1931 opgetrokken imposante stadhuis van de bekende bouwmeester W.M. Dudok, die werd geïnspireerd door de Amerikaanse architect Frank Lloyd Wright. Dudok ontwierp behalve het stadhuis tal van andere gemeentelijke gebouwen van Hilversum.

Een architectonisch belangrijk gebouwencomplex is dat van het even ten zuidwesten van Hilversum in een bosgebied gelegen vroegere [Sanatorium Zonnestraal](#). Het in 1926 voltooide complex werd ontworpen door B. Bijvoet en ir. J. Duiker. Daarbij ontpopte Duiker zich als een representatieve vertegenwoordiger van het ongeveer een eeuw geleden in zwang geraakte Nieuwe Bouwen. Kenmerkend voor die architectuur waren een strakke vormgeving, dominerende horizontale lijnen, witte muren, rondingen en grote raampartijen.

Het ensemble door één architect in die stijl ontworpen gebouwen is mondiaal uniek. Waardoor het in aanmerking zou kunnen komen voor erkenning als “werelderfgoed” door de UNESCO. Er moet dan wel duidelijk gestreefd blijven worden naar het behoud van die uniciteit en haar kwaliteiten. Wanneer dat volgens UNESCO onvoldoende gebeurt kan de kwalificatie worden ingetrokken.

De geschiedenis van het Landgoed Zonnestraal:

Het enkele eeuwen geleden door zandverstuivingen ten dele “verbankte” en “verduinde” gebied van het landgoed Zonnestraal ligt op de westflank van het Gooise heuvelland in een reeds lang geleden beboste zone. Het huidige landgoed Zonnestraal landgoed ontstond er pas in 1919. Voor de realisatie daarvan werd het eerder op gronden van het Loosdrechtse Bos gestichte buiten Emmikkerbos aangekocht.

Eigenaar van dat buiten Emmikkerbos was Frederik Schmidt, die er in 1911 de nog bestaande houten villa Pampahoeve had laten bouwen. Met de aankoop van het buiten werd beoogd in een helende natuurrijke omgeving een sanatorium en nazorgcentrum te creëren voor tuberculosepatiënten. Het plan was een reactie op de ruim een eeuw geleden welhaast maatschappij ontwrichtende effecten van de ziekte tuberculose, waaraan destijds soms een derde van de bevolking stierf.

Een Amsterdamse diamantfabriek creëerde toen een fonds, waaruit de aankoop van het buiten Emmikkerbos kon worden gefinancierd. Na de aankoop werd opdracht gegeven in het bos een ziekenhuis en nazorgcentrum te bouwen. Het zou worden gehuisvest in het gefaseerd gerealiseerde gebouwencomplex van het landgoed, waar in 1937 nog een aantal nazorgwoningen werd gebouwd.

De erkenning van het glasrijke, witte voormalig sanatoriumcomplex als Werelderfgoed wordt nagestreefd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), gemeente Hilversum en “Zonnestraal Hilversum” gedoopte nieuwe eigenaar van het gebied. De vorige eigenaar was de woningcorporatie De Alliantie, die het landgoed in 2006 en 2008 aankocht en sindsdien verhuurde aan diverse aanbieders van medische en zorgdiensten.

De corporatie besloot het landgoed af te stoten omdat het door een recente wijziging van de Woningwet niet meer voor de hand lag het gezondheid- en zorgcentrum te blijven beheren en exploiteren. In verband hiermee werd het natuurrijke gezondheids- en zorgcentrum Landgoed Zonnestraal overgedragen aan een nieuwe eigenaar. Dat gebeurde in de verwachting dat ook die het cultuurhistorisch unieke karakter ervan zal respecteren en zorgvuldig beheren. En aldus ook de beoogde succesvolle nominatie van het vroegere sanatoriumcomplex voor de kwalificatie Werelderfgoed zal trachten te bevorderen. Daarbij bleken restauraties onvermijdelijk. Ze werden ten dele bekostigd door de bouw van een appartementencomplex bij de westelijke rand van het landgoed.

Ir Duiker ontwierp in Hilversum ook het in 1936 voltooide Hotel Gooiland aan de Emmastraat.

Westelijk van het landgoed Zonnestraal werden op een grotendeels zandige strookvormige kavel van het verstedelijkte U-vormige lintdorp Nieuw Loosdrecht de buitens [Eikenrode](#) en De Negen Linden gesticht. Het grote landhuis van Eikenrode wordt in 2019 waarschijnlijk getransformeerd in een appartementencomplex, terwijl het imposante hoofdgebouw van De Negen Linden nog niet zo lang geleden na een grote brand in oude luister werd hersteld en toen ook is vergoot met een waranda.

Van de kleinere Hilversumse monumentale panden noemen we allereerst de voormalige antiekzaak Hemelrijk op de hoek Groest-Spuisteege, een lage 18de-eeuwse woning aan de Groest (nr. 102), enkele gepleisterde woningen met kroonlijst in de Laanstraat (nrs. 33 en 35a), het ernaast gelegen pand met topgevel dat De Jonge Graaf van Buren wordt genoemd (nr. 37) en het huis de hoek Langestraat-Zon- en Maanstraat.

Kaart 6: Nimrodpark

Tegen het eind van de 19de eeuw werd begonnen met de bouw van veelal witgepleisterde, imposante villa's op zeer grote kavels. Het duidelijkste voorbeeld is het Nimrodpark aan de noordwestkant van Hilversum. Voor de realisatie ervan zou eerst een net van rechte en bochtige ontsluitingswegen worden ontworpen. Middenin de buurt werd ruimte uitgespaard voor een driedelig plantsoen.

De hoofdontsluiting van het Nimrodpark werd een kaarsrechte laan, die aan een zichtas van een buiten doet denken. Niet in de laatste plaats omdat tegenover het eind van de laan in 1910 een zeer groot neoclassicistisch landhuis verrees, dat de indruk wekt het hoofdgebouw van een oud buiten te zijn. Het in tegenstelling tot veel eerder gebouwde villa's van het Nimrodpark niet gepleisterde, Sonneheerdt gedoopte huis werd ontworpen door E. Verschuyt.

Fraaie (witte) villa's van rond de eeuwwisseling vindt men ook nog in de omgeving van de Boomborg, bij het rosarium en aan de Burgemeester Schoonlaan. Speciale vermelding verdienen enkele villa's aan de Peerlkamplaan. Namelijk nr. 18 met zijn neoklassieke zuilen, nr. 5 dat in barokke stijl is gedecoreerd alsook de nrs. 3 en 12, waarvan de ornamenten doen denken aan een Zwitsers chalet.

Even buiten Hilversum dateert de boerderij Hoorneboeg 2 nog uit de 18de eeuw, terwijl de chaletachtige hoeve 's Gravelandseweg 184 19de-eeuws is.

Hilversum had 3 molens, die alle drie werden gesloopt. Ze stonden aan de s'Gravelandseweg, het begin van de Vaartweg en in de Kerkelanden.

Aan de oostrand van Hilversum liggen bij de spoorlijn naar Baarn en Amersfoort de terreinen van de voormalige landgoederen Anna's Hoeve en Monnikenberg. Het gebied van landgoed Anna's Hoeve werd tijdens de 19de-eeuwse heideverdelingen gekocht door eigenaar Gerardus Vrolik van het

aangrenzende landgoed Drakenburg. Hij liet er in 1844 een boerderij bouwen, die naar zijn vrouw Anna's Hoeve werd genoemd. Het landgoed zou nadien echter herhaaldelijk in andere handen komen en tenslotte in 1931 worden aangekocht door de gemeente Hilversum. Die liet er in het kader van een werkverschaffingsproject een complex siervijvers uitgraven en drie heuvels opwerpen. Daarvan zou de verreweg grootste een markante blikvanger worden.

In de Tweede Wereldoorlog werden delen van het bos gekapt door Hilversummers, die toen dringend behoefte hadden aan brandhout. Die kap werd na 1947 echter gecompenseerd door herbebossingen.

Zuidelijk van de spoorlijn Hilversum-Baarn – Amersfoort was Monnikenberg een jong landgoed, waar in 1900 een gelijknamige villa werd gebouwd. Na de Tweede Wereldoorlog werd het landgoed verworven door een stichting, die het kloosterleven wilde bevorderen. Er vestigden zich toen de Zusters Augustinessen van Sint Monica, die hun nieuwe domein Stad Gods doopten. De orde breidde de bebouwing van het landgoed omstreeks 1954 onder meer uit met een kapel, toren en een tweetal vleugels.

Na het vertrek van de zusters werd het domein in 2014 overgedragen aan het Goois Natuurreservaat, maar de bebouwing een ziekenhuis. Dat wordt nu onderdeel van een regionaal gezondheidscentrum. Bovendien is er een aantal woningen op het landgoed gepland. Voor de realisatie van de plannen moe(s)ten helaas wel bosgedeelten wijken. Elders op het domein zou dat echter worden gecompenseerd door het aanbrengen van nieuwe beplanting. Bovendien wordt het domein via een natuurbrug verbonden met het waterrijke park Anna's Hoeve.

De heide ten zuiden van Hilversum is genoemd naar het er op een stuwwalkruin gelegen 18de-eeuwse buiten Hoorneboeg. Dat zou eerst gefaseerd uitgroeien tot een groot landgoed en later weer geleidelijk worden verkleind, waardoor de oppervlakte ervan slonk tot 13 ha. Rond de plek waar successievelijk een jachthuis en een landhuis stonden werd spoedig een bos aangelegd en door een netwerk bochtige paden ontsloten.

In het door een markante aarden wal omgeven bos staan een aantal panden van uiteenlopende ouderdom. Hiertoe behoren een van 1842 daterende boerderij en het in 1885 gebouwde markante Gastenhuis dat ook Het Rode Huis zou worden genoemd. Het Gastenhuis is een witgepleisterd vierkant gebouw dat wordt gekroond door een schilddak. Een opvallend onderdeel van het pand is het balkon dat de eerste étage omgeeft. In 1972 vermaakte de toenmalige eigenaresse het landgoed aan de Remonstrantse Broedergemeenschap die het oude buiten als conferentieoord zou gaan gebruiken. Daarvoor werd na enige tijd een stichting opgericht. Het voormalige buiten wordt nu getransformeerd in een multifunctionele "culturele buitenplaats".

Een lange rechte laan verbindt de plek waar het huis Hoorneboeg stond met de Utrechtse Weg. Die laan fungeerde vroeger ook als de zichtas van het landgoed.

Ter weerszijden van de Utrechtse Weg ligt het slechts ten dele vrij toegankelijke bosrijke landgoed [Uytwijck](#). In 1921 werd daar voor een Rotterdammer een landhuis gebouwd. De bekende landschapsarchitect F.D. Tersteeg was verantwoordelijk voor het er toen ook aangelegde park, dat in 1991 werd geklasseerd als provinciaal monument.

Bezuiden Uytwijck werd in het uitgestrekte gebied van het voormalige Gooise staatsdomein de buitenplaats [Zwaluwenberg](#) gesticht. Ze is gelegen op de gelijknamige stuwwalculminatie, die er door de Gooise spoorlijn wordt gesneden. Het buiten was geruime tijd eigendom van de bekende boomkwekersfamilie Copijn, die het zuiden van het landgoed tegen het einde van de 19de eeuw grotendeels liet afgraven. In 1916 verrees op het toen 35 ha grote domein een villa. Ze vertegenwoordigt de destijds populaire Engelse landhuisstijl.

Sinds 1951 is Zwaluwenberg weer staatseigendom. Het landgoed werd toen een militaire residentie, waar ook enkele malen een kabinetsformatie zou worden voorbereid.

Bij de grens met de provincie Utrecht behoorde ook het gebied van het voormalige landgoed [Einde Gooi](#) tot de in 1837 geprivatiseerde staatsdomeinen. Bij de afstoting van het gebied van Einde Gooi ontstonden drie afzonderlijke landgoederen. Na enkele decennia werden die echter alle drie verworven door de Amsterdammer mr. Herman Albrecht Insinger, wiens familie het samengevoegde complex nog lang zou bezitten.

Omstreeks 1850 stond er zowel bij de Noordweg als Utrechtse Weg een boerderij. Die bij de Noodweg werd in 1857 echter door een brand verwoest. Er voor in de plaats is toen het landhuis Klein Eindegooi gebouwd. In het zuiden van het landgoed verrees intussen een groot herenhuis met boerderij. Het is een grotendeels witgepleisterd, door zadeldaken van uiteenlopende grootte gekroond complex. Landschapsarchitectonisch verdient op Einde Gooi de aanwezigheid van een sterrenbos de aandacht.

In 1976 verkocht de familie Insinger het 19de- eeuwse landgoed aan Natuurmonumenten. Einde Gooi bleek een aantrekkelijke biotoop voor de tegenwoordig niet meer zo zeldzame das, ten gerieve waarvan Natuurmonumenten enkele pekken als voerakkers laat functioneren.

Oostelijk van de Gooise spoorweg waren ook het Crone- en Smithuyserbos voormalig staatsdomein. Het 45 ha grote [Cronebos](#) ligt ter weerszijden van de enigszins bochtige verharde Zwarte Weg. Die verbond Hilversum met het landgoed Drakensteyn, dat er tol hief. Het bos werd genoemd naar de eigenaar die het in 1961 naliet aan Natuurmonumenten. Deze organisatie liet er later een tweetal amfibiepoelen graven.

De naam van het ongeveer drie maal zo grote [Smithuyserbos](#) herinnert aan de Amsterdamse tabaksmakelaar, die het in 1838 verwierf. Sindsdien zou het landgoed herhaaldelijk in andere handen raken, wat enkele malen grote gevolgen had voor het beheer. Midden het bos staat een dagverblijf met een uitkijktoren. Het van 1938 daterende, enigszins kasteelachtige bouwwerk verwierf de status van gemeentelijk monument.

In 1991 werd het landgoed Smithuyserbos overgedragen aan een gelijknamige stichting. Dat gebeurde op initiatief van zijn toenmalige eigenaar D.P.R.A. Bouvy, waarvan een nazaat nog betrokken is bij het bestuur van het landgoed.

Het Crone- en Smithuyserbos worden aan de oostzijde begrensd door de kaarsrechte zandweg Hollandse Sloot. Het was de sloot die de Graafschap Holland scheidde van het gebied dat de Bisschop van Utrecht bestuurde. De landweg markeert nu de provinciegrens.

Kaart 7: De woonbossen van het Gooi

H Hilversum (links), B Blaricum (rechts) of Bussum, E Eemnes, G 's Graveland, H Huizen (rechtsboven), L Laren (rechts) of Nieuw Loosdrecht, N Naarden, H Hollandsche Rading (onderaan), M Muiderberg, V Lage Vuursche

Een groot deel van de architectonisch interessante villa's staat op zeer grote percelen van de woonbossen. Voor er de huidige bebouwing verrees waren het veelal delen van bosrijke landgoederen of lommerrijke agrarische cultuurlandschappen. Functioneel bijzonder is het woonbos Valkeveen, dat in 1925 werd geschonken aan een internationale theosophische organisatie, waarvan het een belangrijk centrum werd en bleef.

Architectonisch boeiende bouwwerken in Huizen

De oude Nederlands Hervormde kerk van Huizen is vermoedelijk 15de eeuws. Ze bestaat uit een schip, later vernieuwd, iets smaller koor en een ingebouwde toren, waarvan de spits werd omgeven door een gemetselde balustrade.

De panden Visserstraat 26 en Voorbaan 48 zijn nog 17de-eeuws. Het voormalige raadhuis aan de Zeeweg is een kapitaal pand, dat de Lodewijk XVI-stijl vertegenwoordigt.

Aan de Havenstraat bevindt zich een voormalig doopsgezind Huis van Vermaning uit 1727, dat in 1834 werd gesloten. Noordelijk van de kerk staat het van 1869 daterende Oranje Weeshuis, waarvan de stichting indertijd is gefinancierd met een bedrag dat Koning Willem III ten geschenke was aangeboden.

In de Museumlaan stond een monumentaal eind 19de-eeuws landhuis op het grotendeels bebouwd geraakte 17de-eeuwse landgoed Crailo.

Architectonisch boeiende bouwwerken in Blaricum

Te Blaricum kwam de Nederlands Hervormde Kerk in plaats van een middeleeuwse voorgangster, die in 1696 door brand werd verwoest. De kerktoeren is in 1934 voorzien van een balustrade. Het schip van de kerk werd later grotendeels vernieuwd, terwijl het koor verdween.

Imposanter is de neogotische Sint Vituskerk met zijn vrij hoge toren. In het dorp Blaricum bleven relatief veel oude boerderijen bewaard. Een vrij groot aantal ervan werd geklasseerd als rijks- of gemeentemonument.

Uiteraard kreeg ook een deel van de over het algemeen jongere landhuizen die status. Een daarvan is de door de beroemde architect Gerrit Rietveld ontworpen, van 1935 daterende villa Hildebrand van de Bloemdalseweg. Bij de Torenlaan werd ook een vierkante tuinkoepel met helmdak rijksmonument.

Architectonisch boeiende bouwwerken in Laren

Van de oude Nederlands Hervormde Kerk te Laren zijn de toren en het eenbeukig schip omstreeks 1500 gebouwd. De kerk heeft geen koor meer. De toren bezit een klokkenverdieping, voorzien van afgeschuinde hoeken. De Rooms katholieke kerk van Laren werd in 1924 gebouwd naar een ontwerp van Wouter te Riele.

Vlakbij de Larense brink staat de enige nog in het Gooi aanwezige korenmolen. Het is een achtkante binnenkruier uit 1773.

Tussen Laren en Blaricum was het landgoed Larenberg zowel buitenplaats als boerderij. Het werd in 1833 gesticht door jonkheer Mr Cornelis Backer, die daarvoor enkele percelen op de Laarder Eng kocht. Later werd het landgoed eigendom van de familie Insinger, die het nog steeds bezit. Aan de noordzijde van het niet vrij toegankelijke landgoed werd een miniatuurvallei gecreëerd.

Het hoofdgebouw van Larenberg is een imposante gepleisterde villa met een iets uitspringende hoekpartij. Bij het hoofdgebouw ontwierp J.D. Zocher een park in landschapsstijl.

Samenvatting

Na de Middeleeuwen mocht een aantal notabele Amsterdammers bij de westelijke en noordelijke randen van het Gooi gebieden planmatig via kanalen laten ontsluiten, afzanden en in gebruik nemen als cultuurland. Dat was met name het geval rond de vesting Naarden en in het gebied van 's Graveland, alwaar het gelijknamige lintdorp zelfs in het kader van de afzandingen werd gesticht.

In de planmatig voor een deel afgezande delen van het Gooi werden ook veel buitens gesticht. Wat in de hand werd gewerkt door de nabijheid van het welstand genererende Amsterdam en de opbrengsten van het Gooise zand.

Evenals elders in ons land werden op de oudere buitens eerst geometrisch gestructureerde parken of tuinen aangelegd. En die sinds de laatste decennia van de 18de eeuw gaandeweg heringericht volgens de opvattingen van de natuurlijkheid suggererende Engelse landschapsstijl. Daarbij bleven doorgaans wel enkele elementen van de oudere geometrische structuur behouden.

Tijdens de negentiende eeuw kregen de Erfgooiers ruim 3678 ha van de door hen gebruikte gronden ook in hun bezit. In het zuiden van het Gooi werd toen 1735 ha staatseigendom. Die privatiseerde haar Gooise bezit echter in 1837.

De Gooise staatsdomeinen zijn toen verworven door een vrij groot aantal particuliere eigenaren. Zij zouden er veelal natuurrijke landgoederen aanleggen, maar ook wel percelen laten afzanden of verkavelen voor de bouw van (luke) woningen. Van de landgoederen werd Zwaluwenberg later weer staatseigendom.

Naarmate de bereikbaarheid van het Gooi door aanleg van spoorlijnen en wegen toenam gingen zich velen in de aantrekkelijke natuurrijke streek vestigen. Dat leidde met name in de vorige eeuw tot een snelle verstedelijking van het voordien lang landelijk gebleven Gooi.

De bebouwing is toen eerst vooral over het bij de dorpen gelegen oude akkerland uitgebreid. Gaandeweg dreigde de er echter ook de doorgankelijke Gooise natuur voor te moeten wijken. Om dit te voorkomen werd al in het Interbellum gestreefd naar terughoudendheid bij de verdere bebouwing van het Gooi. De grondverwervingen door de toen opgerichte Stichting Het Goois Natuurreservaat waren er een symptoom van.

Het Gooi is dé streek waar zich vooral de diverse stromingen van de jongere bouwkunst presenteren. Beroemd werd er met name het in de jaren 1928-1931 opgetrokken imposante stadhuis van de bekende bouwmeester W.M. Dudok, die bovendien andere gemeentelijke gebouwen en enkele woonwijken van Hilversum mocht ontwerpen.

Heel bijzonder is ook de bij Hilversum in een bosrijk landgoed gelegen oudere bebouwing van het voormalige Sanatorium Zonnestraal. Die wordt beschouwd als een representatieve vertegenwoordiger van het ongeveer een eeuw geleden in zwang geraakte Nieuwe Bouwen.

In de gemeente Naarden staat veel monumentale bebouwing in het omveste kleine ovale centrum van de stad.

Alle rechten met betrekking tot de tekst en het kaartmateriaal uit deze uitgave berusten bij stichting Telluris. Persoonlijk gebruik van de uitgave is toegestaan maar niet voor zakelijke en commerciële doeleinden tenzij dit schriftelijk met de rechthebbende(n) is overeen gekomen. Voor de foto's is de rechthebbende Stichting Geopark Heuvelrug i.o. of haar rechtsopvolger.